

'GEZGİNCİ DESTANCILIK' MESLEĞİ EKSENİNDE TÜR VE METİN İLİŞKİSİNİN PROBLEMLERİ ÜZERİNE

On the Problems of Text and Genre Relations in the Context of “Pedlar Epic-Seller” Profession

Çağdaş Yusuf AKBULUT*

ÖZ

“Gezginci destancılık” tanıtı ile adlandırduğımız geleneksel meslek, matbaanın yaygın bir biçimde kullanılır hâle gelmesinin sözlü kültür ürünlerinin yazıya aktarımını süratle mümkün kıldığı bir aşamada, âşıkların çeşitli konularda yazdıkları manzum destanlarını teksir kâğıtlarına bastırıp çoğaltarak daha ziyade şehir merkezlerinde ve köylerde ücret karşılığında dağıtmalarını ve bu dağıtma/satma eylemi bağlamda icra ettikleri pratiklerini kapsamaktadır. Türkiye’de gezginci (seyyar) destancılık, Tanzimat döneminde taş baskısı tekniğinin kullanımı ile başlamış ve 1970’li yıllara kadar sadece bir asırlık gelenek oluşturmuştur. “Destan” türünün tek tip bir edebiyat alanını imlemiyor olması, gezginci destancılığın sözlü, yazılı/matbu ve elektronik sözlü kültür ortamları içindeki dönüşüm süreçlerini açıkça takip edebilmemiz, destanların belirli bir hedefe dönük patronaj kaygılarıyla veya ısmarlama usulü ile de yazılabilmesi ve aynı zamanda söz konusu gezginci destancılığın bir performans etkinliği olarak karşımıza çıkıyor olması durumları, halk edebiyatının metin, tür ve bağlam gibi önemli tartışma konularını bu meslek üzerinden sorguya açabilmemiz bakımından bize bir zemin hazırlamaktadır. Bu makalede ilk olarak gezginci destancılık mesleği hakkında detaylı bilgiler verilerek öznel konuları tespit edilecek ve sonrasında ortaya çıkan veriler üzerinden hareketle folklor literatürü içindeki tür ve metin ilişkisinin kuramsal sorunlarına odaklanılacaktır. Bu bahiste düşünce üretimlerinde türlerin kendisinin değil, ancak soyut kavramlarının tanımlanabilir olduğu belirtilecek ve ayrıca folklorik ürünlerde özellikle bağlamın dikkate alınması gerekliliği örnekler ile tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Gezginci destancılar, tür, metin, kavram, bağlam

ABSTRACT

The profession that we named as “pedlar epic-seller” includes the work that done by the minstrels who print and copy the epic verse that they wrote about various issues and sell them in villages and especially in city centers as well as their doings in this process of selling, in a period that rapidly enables the products of oral culture to be converted in written forms thanks to wider usage of press. In Turkey, pedlar (mobile) epic-selling, started in Tanzimat period with litho and lasted until 1970s creating a tradition just for one century. The profession enables an appropriate ground to bring controversial issues in folklore discipline up to discussion since the genre of “epic” does not refer to specific literature field, and the pedlar epic-selling is positioned in the intersection of oral, written and electronically oral cultures, and the epics can be written with material concerns on purpose or can be custom-made and lastly since the “pedlar epic-selling” also appears as a performative act. In this article, the particular position of the “pedlar epic-seller” will be analysed in an informative manner and the problems of text and genre relations within the folklore literature will be handed with resulted analysis. In this context, it will be pointed that during the idea production it is just the concepts which can be defined, not the genres thus in analysis of the folklore products the necessity to take especially the context into consideration will be discussed via examples.

Key Words

“Pedlar epic-seller”, genre, text, concept, context

Halkbilimi disiplini içinde yapılan akademik çalışmalarda, “tür”ün ne olduğu ve türlerin nasıl tanımlanması gerektiği tartışmalarına sık tanık ol-

maktayız. Bu disiplinde metinlerin “tür” vurgusunu öne çıkararak okunmaya çalışıldığı ve meseleye kuramsal bir çerçeveden yaklaşılmadığı takdirde

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, cyusuf@bilkent.edu.tr

tartışmaların, bir türün karşısına başka bir tür ve bir tür tanımının karşısına alternatif olarak başka bir tanım önerileri üzerinden seyretmesi kaçınılmaz olacaktır. Ancak türler, mutlak kural ve prensipleri ile değil, soyut kavramları ile üzerinde uzlaşıya ve tanımlamaya açık olabilecektir. İkinci olarak bağlam ise halkbilimine çağdaş ve kuramsal yaklaşımlarda metinleri anlamak bahsinde olanak sunacak baskın olgu olarak düşünülmektedir. Bu nedenle söz konusu tartışmaların “tür ve metin” ilişkisi önceliği ile değil, “kavram ve bağlam” üzerinden yürütülmesi gerektiğini savunmaktayız. Unutulan bir gelenek olarak değerlendirmediğimiz gezginci destancılık ise, konuya ilişkin hipotezlerimizi bir katkı olarak temellendirebilmemiz için bize imkân sağlayacaktır. Bu çerçevede öncelikle gezginci destancılık mesleğini ilgili literatüre yeniden hatırlatmak gereğini duyuyoruz.

Reşat Ekrem Koçu'nun ünlü *İstanbul Ansiklopedisi*'nde Sermet Muhtar Alus, hatıralarına dayanarak Osmanlı'nın son dönemindeki İstanbul'un destan satıcılarını maddeleler. “Gazetelerde birkaç satır ile kaydedilen fakat muhitinde geniş tepkilere sebep olmuş” olayların, yerinden haber alan halk şairleri tarafından destanlaştırıldığını ve bu destanların müstakil sayfalara bastırılarak tıpkı gazeteler gibi satıldığını, hatta bu destanların gazetelerden de daha yüksek tiraja ulaştıklarını belirten Sermet Muhtar Alus, satıcıların Galata Köprüsü'nde, Kapalı Çarşı'da, şehrin meydanlarında “yayık ağızla, çatlak sesle, bazıları da makamlı nağmeler yaparak ellerinde pembe, mavi, yeşil, sarı kâğıtlara basılmış destan

varakpâreleri” ile dolaştıklarını söyler. Devlet yöneticilerine düzülen methiyeler ve politika; savaş, büyük deprem, yangın ve salgın hastalık gibi felaketler; sonu ölümlü biten aşk maceraları ve özellikle de popüler dedikodular; cinayet, intihar ve kaza gibi acı veren haberler bu destanların konularını oluşturabilir. Gezginci destancılar, “üç otuzundan sonra komşunun delikanlı oğluna abayı yakan, karasevda getirip kendini Kızkulesi'nden denize atan kaynanamın destanı! On para!” veya “[i]nce hastalıktan ölen meşhur tulumbacı Çiroz Ali'nin destanı! On para!” biçimindeki örneklerdeki gibi sözleri çığırkanlık yoluyla söyleyerek, toplumda sık rastlanmayacak ve ancak tam da bu nedenle toplumun rağbet göstereceği üzüntü verici veya mizahi konularda, kurgusal ya da gerçek olaylara dönük olarak üretilen destan manzumelerini satarlar (c. VIII 1966: 4520-24).

Gezginci destancıların izini sürdüğümüzde, vilayetlerde matbaanın gelişimine paralel olarak mesleğin İstanbul'dan Anadolu'nun çeşitli yerlerine doğru taşındığını görüyoruz. Millî Kütüphane arşivinde yer alan tek sayfa hâlindeki destan numunelerini dikkate aldığımız takdirde bu mesleğin Anadolu il ve ilçelerinde 1940 ile 1960 yılları arasında oldukça yoğunlaştığını fark ediyoruz. Türkiye sahasında gezginci destancılar, matbaaya ve kâğıtların nispeten daha ucuz hâle gelmesine endeksle özellikle bu yıllarda yaygınlık göstermektedir. Destancı âşıkların elektronik sözlü kültüre geçiş süreci ise asıl olarak, pazar yerlerinde ve benzeri sosyal mekânlarda destanlarını nağmelerle okuyarak satan veya hoparlör kulla-

nan destancuların bir süre sonra seslerini kaydederek boyunlarına astıkları pilli teyplerle dolaşması neticesinde başlamıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde radyo ve televizyonun Anadolu'da yaygınlık kazanması ile birlikte bu meslek, *de facto* ortadan kalkma eğilimi göstermiş ve yerini destanlarını önce plâk ve sonrasında kasetlere doldurarak kayıt altına alan âşıklara bırakmıştır. Destanlarını besteleyerek plâk ve kasetlere okuyan söz konusu âşıklardan bir kısmının, daha öncesinde gezginci destancılık mesleğini icra etmiş olmaları, âşık edebiyatında destan türünün sözlü kültürden matbaaya ve ardından elektronik sözlü kültüre geçiş süreçlerini tedricen göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Milli Kütüphane arşivlerini tarayarak ulaştığımız dokümanlara göre, gezginci destancılık geleneğindeki manzumelere verilen başlıkları şöyle örneklendirebiliriz: "Londra'ya Düşen Tayyaremizin Destanı", "Urfa'da Beş Yüz Lira İçin Öz Ağabeyisini Beş Kurşunla Öldüren Zalim Kardeşin Destanı", "Bafra'da Anasını Keserken Taş Olan Delikanlının Destanı", "Almanya'dan Geldiği Gece Kayınları Tarafından Öldürülen Mehmet'in Destanı", "Yıldızeli'nin Dav[u]lalan Köyünde Evden İpi Alıp Ormanda Kendisini Asarak İntihar Eden Nişanlılı Güldeste'nin Acıklı Destanı", "Allı Gelin ve Yeni Güveyin Destanı". Görüldüğü üzere destanlarda "ibret verici" içerikteki olaylar sansasyonel başlıklar ile sunulmaktadır. Bu durumda halk edebiyatında destanları, gelenek oluşturan bir kavram olarak değil, sadece bir tür tasnifi olarak ele almamız hâlinde, asıl olarak popüler edebiyata kayıtlı olan bu ürünlerin de

bağlamları içinde bir destan olduklarını, hatalı bir düzlemde kabul etmemek gerekecektir. Ancak Felix J. Oinas, "Halk Destanı" makalesinde sözlü kültürün bu ürünlerini tanımlarken "sıra dışı insanların maceralarını anlatan açık ve süslü bir dille ve öykü biçiminde oluşturulmuş şiirlerdir" (2007: 96) der. Bu kapsamda destan, popüler anlamda sözlü veya yazılı hâlde bulunan geleneksel epik anlatılardan modern edebiyat ürünlerine kadar çok geniş bir yelpaze içerisinde esnek bir biçimde tanımlanma olanağı bulur.

Halkbiliminde 'Tür ve Metin' Problemleri

Halkbiliminde literatürün temel koyucu meselelerini oluşturan türlere yönelik tanımlamalar ve bu çerçevedeki verili pratikler, şüphesiz sık tartışılan problematiklerin başında gelir. Buna rağmen tür (*genre*) konusunda ortak bir düzlemde uzlaşma söz konusu olmamıştır. Bu bağlamda Alan Dundes'in, halkbilimi disiplini "bütünüyle tanımlanmış bir türe rastlanmamaktadır" (Dundes 1964, Dan Ben-Amos 2011'den: 228) yönündeki tespiti dikkat çekicidir. Bu durum folklor ürünlerinin doğası gereği dinamik ve geçişken bir özelliğe sahip olmaları ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle sözlü ve yazılı folklorik edebiyat ürünlerinin konumlarını sabitleyen ve geçişken durumlarını sınırlandıran mutlak tür tanımları da bütün metinleri kuşatamayacağı için kimi geçersizliklere açık durumda olacaktır. O hâlde türler üzerine tanımlamalar, halk edebiyatı derslerinde ve sadece metin toplama ile tasniflerden ibaret akademik yayınlarda kategorik bir kolaylık sağlamak amacının dışına çıkılarak, ilgili disiplinin terminolo-

ji sorunlarını çözmek adına yeniden değerlendirilmelidir. Bu noktada Richard Bauman'ın "Tür" makalesinde altını çizdiği, folklor için tür konusunda iletişim pratiklerinin esas alınması ve tür sunumlarının üretim ve yorum süreçlerinde esnek ve yönlendirici bir çerçeve çalışması olması gerektiği savı önem kazanır (2006: 169).

Jacques Derrida'nın, *Edebiyat Edimleri* adlı derleme kitabındaki "Tür Yasası" makalesinde yer alan şu tespitler, bizim tartışma konumuz açısından önem taşır: "Bir metin herhangi bir türe *ait* değildir, her metin bir ya da birkaç türe *katılır*¹. Türsüz metin yoktur, her zaman bir tür ve[ya] türler vardır, yine de böylesi bir katılım hiçbir zaman aidiyet anlamına gelmez" (2009: 249). Derrida'nın "metin" vurgusunu ön plâna çıkararak koyduğu hipotezden hareketle bu yapısökümcü analizi "tür" üzerinden de sürdürebiliriz: Bir tür, mutlaka birden fazla metnin *mensup* olduğu ortak noktaların üzerine tanımlanmıştır: İki farklı metin arasında, bu metinlere bir ya da birden fazla yönüyle müteakabil olan başka metinler yer alabiliyorsa, bir başka deyişle iki metin arasındaki *mensubiyet* bağlarından oluşan bir gelenek söz konusu ise tür açığa çıkar.

Halkbilimi disiplini, bir biyoloji değildir ve dolayısıyla folklorik türler *taksonomiye* kuralcı imkânlar tanımaz. Bir kavram olarak tür, sadece birtakım türsel niteliklerinin metinler üzerindeki ortak temsiliyle somutlanabilir. Bir metnin içinde, birden fazla türe *ait* nitelik bulunabilir; her türsel nitelik de kendi çizgisindeki başka metinlerle ayrıca yeni bağlar kurabilir. Böylece tür, bir gelenek yaratır ve adlandırılır. Ancak öte yandan zaman

ve uzam, başka bir deyişle *kronotop*, metnin bağlamsal sınırlarını belirlemek durumundadır. Bu nedenle, folklor nesnesi olan metindeki bağlam ile belirlenen türsel niteliklerden hâkim olanı, metnin türün adı ile anılmasına yol açar: Metne atfedilen tür adı, asıl olarak hâkim türsel niteliğin yerine ikame edilir. Burada altı çizilmesi gereken, hâkim olmayan türsel niteliklerin, asla metnin dışında olarak kabul edilemeyeceğidir.

Söz konusu değerlendirmeleri somutlayarak sürdürmek gerekirse bir metin; konusu, ezgisi ve en önemlisi belirleyici olarak bağlamı itibariyle ağıt olarak kabul görebilir. Ancak bir ağıt metni, kendi içerisinde başka bir türün nitelikleri ile de yakından temas kurabilir. Örneğin ilk bakışta karşıt gibi görünse de bir ağıt metni içerisinde mizahi veya müstehzi bir karakter de bulunabilir. Bu durumda metin yine ağıt olarak kabul görecektir de içerdiği mizaha veya istihzaya ait olan türsel nitelikleri de gözden kaçırmamak gerekecektir.² Öyle ise metni ağıt türüne *ait* değil, *mensup* olarak düşünmek bu hâliyle daha doğru olacaktır.³ Çünkü tür ile aidiyet ilişkisi kuran metin değil, türün nitelikleridir. Bu noktadan hareketle, tür tanımları ve tasnifler anlamsız değildir. Ancak folklorik edebiyat nesnelerini türü öne çıkararak okumak yerine, öncelikle metni bir tür sınıfında kabul etmemizi gerektiren *kronotopun* belirleyiciliğini ve metnin bağlamını dikkate almak asıl olarak gerekli olacaktır. Bu anlamda halkbilimi alanında metinleri sosyal ortamlarından yadırgatmak ve türleri mutlak yapısal tasnifler hâline getirerek düşünmek yerine, metin ve tür ilişkisinde sözünü ettiğimiz okuma

biçiminden hareketle, metinleri ortak bağlar ve bağlamlar, türleri ise kavramlar düzeyinde anlamak gerekecektir. Çünkü düşünsel anlamda tanımlanabilir olan türün bizzat kendisi değil, işaret ettiği soyut kavramdır. Böylece bu disiplinin yerleşik alışkanlıkları kırılacak, yapılan çalışmalarından da bir sonuç üreten kuramsal ve bilimsel pratikler gelişecektir.

‘Gezginci Destancılık’ Ekseninde Tartışmalar

Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlün Teknolojikleşmesi* adlı kitabında, matbaa ile birlikte kelimeler üzerinde yeni bir mülkiyet ilişkisinin baş gösterdiğini, matbaanın sözü bir meta hâline getirdiğini belirtir. Matbaa ile somut hâle gelen, bir bakıma dokunulmazlık kazanan şiir, intihal konusundaki karşı çıkışları da meydana getirir (2010: 155-56). Sözlü kültür, halkın “mîrî malı”dır. Sözlü kültür içinde kültürün yapısı gereği bir sözün “uğrusu” ve aidiyeti hiç sorgulanmamıştır. İntihal düşüncesi yazılı kültürün ürünüdür. Ancak bu durum yazma metinler için değil, daha ziyade Walter J. Ong’un da belirttiği gibi, matbaa ile dağıtım yapılan yazılı metinler için geçerlidir. Manzumelerini matbaada kendi mahlasları ile bastıran ve birçok kopyasını dağıtan destancı âşıklar, ticari kaygılarla mesleklerini icra ettikleri için, artık söz bir meta değeri ile birlikte karşımıza çıkar. Bir ötekinin metinlerini değerlendiren, kendisine temellük eden destancı âşıklara bu dönemde tanık oluruz. Böylece halk şiiri alanındaki sözlü kültürün metinlerarası ilişkisine yeni bir “metinlerarasılık” daha eklenir: Bir yandan geçişken ve dinamik sözlü kültür devam ederken, öte yandan bu kez yazılı kültür

içindeki intihal fikri ortaya çıkmıştır. Destancılar arasındaki yeni söz alışverişi, sözlü kültürden farklı olarak ticari bir kaygıyı beraberinde taşıdığı için artık intihal olarak değerlendirilir. Tam olarak bu nedenle gezginci destancılar, destan örneklerine “her hakkı mahfuzdur” ibaresini koyma ihtiyacı hissetmişlerdir.

Finansal kaygı konusunda destancılar ile gelenekteki ücretli ağıtçılar arasında da bir ilişki kurmak mümkün görünmektedir. Çünkü destancılar, bir performans etkinliği olarak şehir meydanlarında, pazar yerlerinde ve tren garlarında ellerindeki üzüntü verici metinlerin içeriklerine dönük olarak tıpkı ücretli ağıtçılar gibi ağıt yakma taklitleri yaparlar. Sadece destancıların metinlerine odaklanmamız hâlinde bu destanlar ile ağıt türü arasında bir ilişki kurmak ve ürünleri ağıt-destanlar olarak yorumlamak ilk evvel akla gelecektir. Ancak bağlamı dikkate aldığımızda, metinlerde ağıt türüne ait niteliklerin bir pazarlama imâlatı olarak kullanıldığını görmek mümkün olacaktır. O hâlde bu destanların folklorik niteliğinin yanında *fakelore* niteliğini de dikkate almak gerekecektir. Bu noktada, *fakelore* tartışmaları için de bir argüman öne sürebiliriz: Destancılar, ısmarlama üzerine de ürünlerini kaleme alabilmektedirler. Âşık Mustafa Aydın, Özkul Çobanoğlu’na verdiği bir mülakatında durumu şöyle dile getirmektedir: “[A]ilesinin bir bireyini kaybetmiş veyahut başka bir felakete uğramış [birisini] bana gelip bir destan isterse, ben hemen sazımı alırım adamın derdini dinler eğer dayanabilecekse destanı yazıp söyleyip veriyorum” (Çobanoğlu 2000: 157).

Yaşar Kemal, *Radikal*

Gazetesinde yayımlanan Boğaziçi Üniversitesi'ndeki bir konuşmasında eserlerine kaynaklık eden destanları ve destancıları şu şekilde anlatır:

Bütün Çukurova'da âşıklar, destancılar dolaşırdı. Ben destancılara çok meraklıydım. [...] Çıraklığımı yaptığım Çukurova'nın büyük gezginci destancılarından öğrendiğim destanları Toroslarda köy köy dolaşarak anlatır, bir yandan da ağıtlar, büyük halk şairlerinden şiirleri toplardım. [...] Usta bir destancının anlatımı ezber değildir. Anlatıcı her anlatışında, halkın ona katılmasına göre, yeniden yaratır (2009: 16).

Alıntıda Yaşar Kemal'in destancıların ezberlemediği, her anlatı nesnesinin anlatıcı ve dinleyici arasındaki diyalektik iletişim ilişkisi içerisinde yeniden yaratıldığını ifade eden sözleri önem taşımaktadır. Çünkü burada Richard Dorson'un *Günümüz Folklor Kuramları* kitabında özetlediği Parry ve Lord'un "sözlü formül kuramı"na denk düşen bir düşünce dile getirilmiştir. Bu kurama göre sözlü kültür ezberlemez, her seferinde anlatıyı yeniden üretir (2006: 60). Bu düşünce folklorun bağlamsal olarak okunmasına da önemli kapı aralamıştır. Birincil sözlü kültür döneminde destancıların bağlama göre anlatısını yeniden üretmesi, destanların matbaa ortamında bastırılması ile yazılı kültür içinde yeni bir kimlik kazanmıştır. Destancıların yazılı metinlerinde destan, artık mevcut hâliyle yeniden üretilemeyecektir. Ancak öte yandan yeni durumda destancı, ürünlerini satabilmek adına dolaşırken metinde yer alan ifadeleri dönüştürecek ve müşterilerin taleplerine göre yeniden üretmeye devam edecektir.

Destanlar, Anadolu vilayetlerinde kitle iletişim organlarının ve haberleşme imkânlarının sınırlı olduğu sözü edilen dönemlerde tıpkı günlük gazete haberleri gibi bir fonksiyona da sahip olmuştur. Örnek olarak toplum, He-kimoğlu diye bilinen bir soylu/sosyal eşkiyanın vurularak öldürüldüğünü, Kıbrıs Harekâtı'nda Cengiz Topel adlı pilotun şehit edildiğini ve harekâtın neticelerini veya mahalli çevrelerde olup biten birtakım olayların bilgisini bu destanlardan öğrenir. Bu nedenle gezginci destancılar da günümüzde basın mensuplarının haber takip etmesi gibi, kendilerinin üzerine destan söyleyeceği ve yazacağı birtakım olayları takip ederler. Bu durum etrafında düşündüğümüzde folklor nesnesi olan destanlar işlevsel anlamda gazete haberi, bir edebiyat öznesi olan âşıklar ise karşımıza tıpkı bir muhabir olarak çıkmış olur. Çünkü âşığın ve anlatıcının asıl kişisinin dilinden tahkiye edilen bu destanlarda şiirsel estetik geri plâna itilirken daha çok haber iletme ve bilgilendirme yönüyle retorik açığa çıkar. Destanları satın alanların, edindikleri metinleri okuma yazma bilmeyenlere sosyal mekânlarda sesli olarak okuması ile de bu haberlerin aktarım süreci başlamış olur. Bazı destanlar yeniden sözlü kültür içinde dolaşıma girer ve anlatı çeşitlenir. İmâl edilen bu metinlerin haber niteliği taşıdıklarını dikkate alarak söylemek gerekirse, destanların gerçek bir olayı mı, yoksa inanılan sözlü tarihi mi dile getirdiğini sadece somut metinlere odaklanarak anlamının da söz konusu olmayacağını göz önünde bulundurmak gerekecektir. Âşık Hüseyin Balkış'ın, "Ünye'de Vurulan Hâkimin Destanı" adlı manzumesinden şu dizeyi haber

anlatımını ağıtlayan destanlara örnek olarak gösterebiliriz: “Polis inzibat Mustaya’yı arıyor / Mustafa kurtuldun mu sanıyor / Nişanım bunu duymuş ağlıyor / Ağlamasın nişanım kader böyle imiş” (1960).

Sonuç olarak türlerin, edebiyat tarihi için konumlanan ve belirli bir takım mutlak kural ve kriterleri olan bir tasnif metodu olarak değil, ihtiyatlı yaklaşımla soyut ve kavramsal bir araç olarak kullanıldığı takdirde anlamlı olacağını ve dahi metinleri bir türe *mensup* kabul etmenin ancak içerdikleri türsel nitelikleri ile imkân dâhilinde olacağını savunmaktayız. Bu minvaldeki düşünceyi, gezginci destancı âşıkların birincil sözlü kültür ile matbaa ve elektronik sözlü kültür arasındaki dönüşüm aşamalarında üretilen manzumeleri üzerinde sınıdığımızda, folklor nesnesini sadece metne ve türe ilişkin yorumlamalarla ve bağlamları ihmal ederek anlamamanın mümkün olmadığına değindik. Çünkü gezginci destancıların ürünleri, örneğin ağıtların türsel niteliklerine de sahip olabilmektedir. Bunun dışında destanlar, tıpkı bir gazete haberi biçiminde de okunabilmektedir. Öte yandan söz konusu destanları popüler edebiyatın bir başlangıcı olarak değerlendirecek, ürünlerin patronajın etkisiyle imâl edildiğini de görebiliriz. Öyle ise özellikle bir kültürel ortamdaki diğerine geçiş aşamalarında, geleneksel tür adlandırmaları üreticileri için varlığını devam ettirse de bağlama odaklanılmadığı takdirde halkbilimi araştırmacısının tipik tanımları geçerliliğini yitirir: Bu yönüyle mutlak tür tanımları geleneksel ürünleri dahi açıkça hükümsüz bırakabilir.

NOTLAR

- ¹ Jacques Derrida'nın tür hukukunu ortaya koymak için aidiyete alternatif olarak vurguladığı “katılım” kavramını biz, yine dâhil olmak anlamında “mensubiyet” biçiminde anlıyoruz ve kullanıyoruz.
- ² İsmail Görkem, “Anadolu Türk Ağıtlarının Mizahî Karakteri Hakkında Bir Değerlendirme” adlı makalesinde ağıt türünde olan ve ancak fıkraların türsel niteliklerine de sahip olan metinlerden söz eder. Bu makaleden alıntı ile şu örnek sunulabilir: “Ne deyim de [ne] ağlayım / Ölü bizim olmayınca / Birer birer tükenir mi / Kırkar kırkar ölmeyince” (2006: 154).
- ³ Aidiyet ve mensubiyet kavramları arasında tayin edici bir sınır çizgisi çekilmediği takdirde, tür tanımları ve folklorik anlatı nesnelere arasında öngörülen bağlarda bir zorunluluk olarak düşünsel “kategori hataları” meydana gelecektir.

KAYNAKLAR

- Alus, Sermet Muhtar. “Destan, Destan Satıcıları”. *İstanbul Ansiklopedisi* 8. Haz.:Reşat Ekrem Koçu. İstanbul: Koçu Yayınları, 1966.
- Balkış, Hüseyin. “Ünye’de Vurulan Hâkimin Destanı”. Samsun: D. Sesi Matbaası, 1960.
- Bauman, Richard. “Tür”. Çev.: Hülya Seyhan Sipahioğlu. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2006. 165-70.
- Ben-Amos, Dan. “Halkbilimi Öğreniminde Tür Kavramının Konumu”. Çev.: Meriç Kurtuluş. *Millî Folklor* 91. (Güz 2011): 226-42.
- Çobanoğlu, Özkul. Aşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Derrida, Jacques. “Tür Yasası”. *Edebiyat Edimleri*. Çev.: Mukadder Erkan ve Ali Utku. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2009. 239-72.
- Dorson, M. Richard. Çev.: Selcan Gürçayır ve Yeliz Özyay. *Günümüzde Folklor Kuramları*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2006.
- Görkem, İsmail. “Anadolu Türk Ağıtlarının Mizahî Karakteri Hakkında Bir Değerlendirme”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20. (2006): 153-67.
- Oinas, J. Felix. “Halk Destanı”. Çev.: Dilek Beden. *Millî Folklor* 73. (Bahar 2007):96-105.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlü Teknolojikleşmesi*. Çev.: Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.
- Yaşar Kemal. “Benim Kitaplarımı Okuyanlar, Cümle Kötülüklerden Anımsınlar”. *Radikal Gazetesi*. (1 Temmuz 2009).